

RASTKO PETROVIĆ I SRPSKO ČUDO

Ko se imalo udubi u srpsku istoriju i kulturu, relativno lako će prepoznati važnost nečega što, zbog specifičnog zgušnjavanja vremensko–egzistencijalne supstance, možemo nazvati apokaliptičkim udesom. Jovan Dučić – koji je toliko učinio da se ta dimenzija apokaliptičnosti nekako umanja, ali je i sam, u najboljim svojim trenucima, strasno njoj podlegao – o tome na jednom mestu veli: „Postoji jedno ‘srpsko čudo’ i koje uvek učini da isplivamo na mesto na kojem čekaju drugi da vide kako se udavimo.”

Ima mnogo razloga da se ove činjenice prisetimo u trenutku kad u sećanje prizivamo Rastka Petrovića i odajemo mu puno poštovanje. Rastko je pripadnik generacije koja je takoreći bila žrtvovana, kako u egzistencijalnom tako i u kulturološkom pogledu, generacije koja je trebalo da pređe albansku golgotu i da u izbeglištvu učini nešto za spas same sebe, sopstvenog naroda i njegove kulture. Rastko i njegovi ispisnici isplivali su, međutim, tamo gde se očekivalo da im nema druge nego da se udave. Ne samo da su ostali živi, ne samo da su stekli sjajno obrazovanje i široke kulturne vidike, nego su označili jedan novi, moćni početak srpske književnosti obeležen modernitetom i avangardom.

S dubokim poštovanjem zastajem pred tom činjenicom i prisećam se kako je Rastko to čudo novog početka obeležio strasnim, ekstatičnim posezanjem za širokim portretom kulturnih vrednosti. On je, primera radi, u mladosti pisao pesme o Kosovskom opredeljenju, o Jugovićima i Milanu Toplici, potom eseje o narodnoj poeziji, o narodnom životu i njegovoj mistici, o mladićstvu narodnog genija i geniju hrišćanstva, o tradicionalnim staništima, rukotvorinama, o našim piscima i umetnicima, ali i o mnogim drugim zemljama i kulturama, o piscima kakvi su Prust, Malro, Valeri, Apoliner, Breton, Džojks, Haksli, Kipling, Konrad, London, Tolstoj, Dostojevski, Svevo i drugi.

Rastko Petrović je bio umetnik neprestanih otkrića. On nam je čak i sopstvenu tradiciju pokazivao kao nepoznatu, skrivenu stvarnost, dosežući do mitskih, praslóvenskih dubina. Istovremeno je druge kulture, zemlje i narode, ne samo evropske već i vanevropske, pre svega Afriku, otkrivao u punom bogatstvu i podsticajnoj neobičnosti. Inovacije starina i otkrića novina, čaranja koja postaju nešto blisko i uverljivo – eto formule koju je Rastkova modernistička poetika nastojala da oživotvori u različitim modusima, provocirajući sopstveni kulturološki identitet i tražeći puteve do Drugog. A sve to činio je krajnje spontano tako da se jasno oseti kako srpska kultura, od najdubljih starina, poseduje izoštreno čulo za Drugost i Razliku. Delovanje tog čula često se ispoljava krajnje živo i dinamično, čak sa snažnim unutrašnjim i spoljašnjim otporima, ali je srpskoj kulturi darivala književne i kulturne vrednosti najvišega reda.

Nije prilika da se, u ovom trenutku kada se podsećamo moćne njegove inicijativnosti i užarene čari njegovih otkrića, posebno bavimo analizama poetičkih načela i vrednosti njegovog književnog opusa. Umesto toga ispričao bih jednu priču čiji je glavni junak upravo Rastko Petrović.

Jednog vrelog avgustovskog dana – otprilike onakvog kakav je bio trideset i pet godina pre događaja o kome svedočim – jedan mladi srpski pesnik našao se u Americi, baš u Vašingtonu, gde je Rastko, po sopstvenom proročanstvu, i umro od „prskanja damara“. Pre svih turističkih atrakcija mladi srpski postmodernista poželeo je da se na Rastkovom grobu pokloni senima koje, u onostranosti, čuvaju velikog srpskog modernistu i avangardistu. Mladi pesnik je uzeo mapu Vašingtona, pažljivo je pretražio, ali nigde nije našao groblje Rok Krik. Nalazio je, doduše, to ime, sad se više ne seća je li to bila nekakva ulica ili čitav kvart, ali groblja baš nigde nije bilo. Zapitkivao je recepcionare u hotelu, konobare po restoranima, policajce na skverovima, slučajne prolaznike po ulicama... Niko ništa nije znao da kaže. Nisu znali ni u Fulbrajtovoj fondaciji gde je mladi pesnik došao na dogovore o daljoj destinaciji lektora koji će studente Mičigenskog univerziteta učiti našem jeziku i književnosti.

I on se tada dosetio. Pozvao je jugoslovensku ambasadu, potražio atašea za kulturu, a kad mu se takav glas javio, pesnik mu se predstavio i zamolio za pomoć: znate, voleo bih da posetim grob Rastka Petrovića, recite mi, molim vas, gde se nalazi groblje Rok Krik. Kakvo groblje, začu se iz slušalice, a pesnik se namah snuždi. Rok Krik, izgovori lagano i, sa rđavim slutnjama, poče da tone u sebe, kao u živo blato. Posle izvesnog oklevanja, glas iz slušalice priznade da ne zna gde se nalazi to groblje, pa dodade: A ko je, kažete, tamo sahranjen? Mladi pesnik strpljivo odgovori i na to pitanje, ali u živo blato sasvim je već utonuo. Sledi, međutim, još jedno pitanje: A je li taj Petrović vaš rođak? U mladom pesniku, odjednom, sevnu ljutnja, pa jarnosno uzvрати: Ne taj Petrović mi nije rođak, on mi je nešto mnogo značajnije. On je veliki srpski pesnik, i još..., htjede da nastavi, ali umah shvati sav besmisao svojih pokušaja. Najbolje je da sav uroni u ono živo blato i da odatle ni ne izlazi. Bez reči, dakle, spusti slušalicu. A onda u očajanju zbog naše diplomatije, u kojoj, zbog viška kompetencija, svakako ne bi bilo mesta za Milana Rakića, Jovana Dučića, Branka Lazarevića, Ivu Andrića, Miloša Crnjanskog, pa i Rastka Petrovića, pokuša sa utešnom mišlju da to, ipak, nije bio nikakav ataše za kulturu već samo neko ko se tako neosnovano, lažno predstavlja.

Lice čoveka koji je prošao kroz živo blato lako je prepoznati. Prepoznala ga je i jedna službenica Fondacije, sažalila se, potegla neke svoje veze i poznanstva, pa je za petnaestak minuta saznala da je groblje Rok Krik sasvim izvan mape koju je mladi pesnik po stolu razvio. Trebalo je dugo putovati gradskim autobusom i to je mladi pesnik i učinio. Stigao je na groblje, raspitao se u grobljanskoj upravi i ubrzo se našao kraj nimalo pravoslavne, već tipično američke, protestantske nadgrobne ploče. Na toj ploči, osim imena i prezimena Rastko Petrovič, ugraviranog krsta, te godine rođenja i smrti (1898 – 1949), ničega više nije bilo. Tu, na grobu, mrmljajući neke molitve–sricalice, mladi pesnik je jasno video da se, bez obzira na andeoske seni,

Rastko, po nalogu neke višnje sile, mora vratiti u zemlju rođenja. Štaviše, on je već krenuo kući, to se putovanje sporo odvija, ali će se uskoro sasvim okončati. I znao je da jugoslovenski diplomatski predstavnici, dakako, o tom prenosu kostiju još nisu obavješteni, kao što nisu bili obavješteni ni o tome ko je to, uopšte, Rastko Petrović i gde mu je grob.

Vrativši se u hotel, te avgustovske večeri, mladi pesnik je napisao pesmu pod naslovom *Mucaju, damari*, pesmu koja prenosi nešto od onih haotičnih, bolnih pomisli i asocijacija koje su se javile nad grobnim mestom Rastka Petrovića. Bio je to mali „pomen Rastku“, a mladi pesnik ga je obavio povodom virtuelnog „prenosa kostiju“ koji se u pesnikovoj viziji, te 1984. godine, već jasno ukazao. U napomeni uz tu pesmu zato i stoji „avgust – septembar 1984, Rok Krik, Vašington“. Ako neki pažljivi čitalac uzme zbirku *Toplo, hladno* iz 1990. godine, verovatno će zaključiti da je u pitanju običan nemar i greška u datiranju.

Dve godine posle tog vašingtonskog priviđenja, u leto, ali ne avgusta već juna 1986. godine, pesnik Rastko Petrović odista je vraćen svojoj rodnoj grudi. Time je nedvosmisleno obelodanjeno da pokušaj ponovnog usmrćenja Rastkovog, pokušaj da se gurne u potpuni zaborav, nije uspeo i da nikada ni neće uspeti. Jedan njegov prijatelj iz mladosti, u svom moralnom jadu i sjajnoj, užarenoj intelektualnoj drami, požurio je da objavi Rastkovu književnu smrt, smatrajući da je neoprostivo ono što sebi velikodušno oprašta. Ali Rastko Petrović, taj krupni, nezgrapni čovek, riđ kao Sloveni iz zajednice Gospodara Peruna Boga Groma, ima neku jaku onostranu zaštitu zbog koje treba začutati i pokloniti mu se s dubokim poštovanjem. Danas, dvadeset godina posle one posete groblju Rok Krik, pesnik koji više nije mlad svoje poštovanje izriče još jednom i priseća se pesme koja je ritual „prenosa kostiju“ obavila pre vremena, u lirskoj viziji koja je samo sačekala da joj se stvarnost naknadno prikloni.

Rastko Petrović, pesnik ekstaze i zanosa, hteo je da udahne svetlost punim plućima, da umre „sa svetlim poljupcem na usnama“, tako da u trenutku pucanja damara dosegne večnost iz koje će, na nekom prajeziku, progovoriti i kada govoriti ne bude mogao. Znao je on da povratka sa onog sveta nema, ali je neprestano sanjao o prefinjenim moćima i tajnovitim čarima prisustva odsutnog bića. Rastko je onaj koji sne sanja, a u njegovom snu ima mesta za sve nas. Najmanje što možemo učiniti za njega jeste ono što je najbolje za nas: da u svojim snovima čuvamo mesta za Rastka Petrovića.

(Izgovoreno na otvaranju izložbe Kulturnog centra Beograda: „Rastko Petrović: Otkrivanje Drugog Neba“ u Galeriji Matice srpske, u Novom Sadu, petak 3. 9. 2004.)